

Jag har kritiskt diskuterat några centrala punkter i Holsts allmänna förslag om tankeexperiment. Avslutningsvis vill jag upprepa två saker. Först: boken är inte fackfilosofisk (även om jag här behandlat den så), utan vill först och främst presentera stimulerande och viktiga tankar för nyfikna allmänläsare. För det andra: Holst lyckas mycket väl med detta syfte.

SÖREN HÄGGQVIST

REFERENSER

- Ichikawa, J. och B. Jarvis. 2009. "Thought-Experiment Intuitions and Truth in Fiction". *Philosophical Studies* 142, s. 221–46.
- Malmgren, A-S. 2011. "Rationalism and the Content of Intuitive Judgements". *Mind* 120, s. 265–327.
- Norton, J. 1991. "Thought Experiments in Einstein's Work". I *Thought Experiments in Science and Philosophy*, red. T. Horowitz och G. Massey, s. 129–48. Savage, Md: Rowman & Littlefield.
- Sorensen, R. 1992. *Thought Experiments*. Oxford: Oxford University Press.
- Williamson, T. 2009. "Replies to Ichikawa, Martin and Weinberg". *Philosophical Studies* 145, s. 431–34.

Dygdernas renässans

Red. Eva Österberg, Marie Lindstedt Cronberg och Catharina Stenqvist
Atlantis, 2012. 284 s. ISBN 978-91-7353-596-0

1. *Dygdernas renässans* är en nyutkommen antologi bestående av elva uppsatser, samt en inledande introduktion skriven av redaktörerna. Bland uppsatsförfattarna finns representanter från flera olika – om än tämligen nära angränsande – ämnesområden: historia, idé- och lärdomshistoria, kyrkohistoria, religionsfilosofi och sociologi.

Som titeln antyder, så är det genomgående temat för antologin *dygder*. Åtminstone inom den västerländska moralfilosofin, så var intresset för dygder – liksom för deras motsatser, *lasterna* – under en period, säg från början av 1800-talet fram till 1960- eller 70-talet, tämligen begränsat. Detta har emellertid förändrats. Under de senaste fyra eller fem årtiondena har en allt större skara moralfilosofer kommit att ägna sig åt studier av dygder och laster. Startskottet för detta växande intresse brukar ofta sägas ha varit publiceringen av Elizabeth Anscombes uppsats "Modern Moral Philosophy" i tidskriften *Philosophy*, 1959. Tillståndet inom moralfilosofin kan i och med denna förändring sägas ha återgått åtminstone delvis till det historiskt sett normala. Under hela den period som i antolo-

gin kallas för ”den förmoderna”, vilken inkluderar ”antiken, medeltiden, 1500- och 1600-talen” (s. 9), så är det högst påtagligt att just dygder och laster spelar en central roll i det moralfilosofiska tänkandet. Detsamma kan med viss rätt påstås gälla även för flera av de skotska upplysningsfilosoferna – till exempel David Hume och Adam Smith – under 1700-talet, liksom (om än i något mindre utsträckning) för Kant.

Det här nyvaknade intresset för dygder och laster, vilket märks inte bara inom moralfilosofin utan även på många andra håll både innanför och utanför den akademiska världens ramar, är också vad redaktörerna för *Dygdernas renässans* knyter an till i sin introduktion: ”Hur skall vi . . . förstå detta på ett djupare plan”, frågar de sig; ”*Vari ligger dygdebegreppets förnyade attraktionskraft?* Det är ett spørsmål som vi vill väcka tankar kring” (s. 9; kursiveringar i originalet). Lite annorlunda uttryckt: Hur kommer det sig att så många forskare idag intresserar sig för frågor om dygdernas inneboende natur – om vad dygder egentligen är för någonting, hur vi utvecklar dem, och i vilken utsträckning dygder kan tänkas vara nödvändiga för att leva bra eller goda liv? Att ”väcka tankar kring” detta är vad redaktörerna alltså hoppas att antologin skall bidra till. Hurruvida antologin uppfyller denna förhoppning är något som jag skall återkomma till nedan.

2. Bo Lindberg skriver i inledningen till sitt bidrag att han ”[i] det följande skall . . . beskriva mildhetens roll i den förmoderna moraldiskussionen och sedan något diskutera dess relevans i nutiden” (s. 66). Bortsett från hänvisningen till just *mildhetens* roll och relevans, så ger Lindberg här uttryck för en ansats som stämmer rätt väl in på det stora flertalet av uppsatserna i *Dygdernas renässans*. Författarna har valt ut var sin dygd – eller i alla fall någonting som vid en eller annan tidpunkt uppfattats som en dygd – vars utveckling de försöker följa under framför allt den förmoderna historien genom att göra olika nedslag i densamma – genom att titta på hur några olika tänkare eller traditioner har föreställt sig vad det innebär att äga och utöva dygden ifråga – för att därefter säga åtminstone någonting också om vilken betydelse den relevanta dygden kan tänkas ha i vår egen tid. I några fall har författarna valt dygder som de i slutändan betvivlar att vi behöver idag. Detta antyds gälla för till exempel mildhet och *lydnad* (vilket är ämnet för tidigare ärkebiskopen KG Hammars bidrag). I de allra flesta fall, så har författarna emellertid valt att rikta sin uppmärksamhet mot dygder som de kommer fram till nog har viss eller kanske till och med stor relevans även i vår egen tid; till exempel *mod*, *lojalitet*, *tålmod*, *barmhärtighet* och *ödmjukhet*.¹

¹Dessa dygder behandlas i tur och ordning av Eva Österberg, Eva Kärfve, Kenneth Johansson, Mohammad Fazlhashemi och Catharina Stenqvist.

Som vi skall se i avsnitt 4, så finns det anledning att vara kritisk till bidragens starkt historiska prägel. Men om vi för stunden lägger detta åt sidan, så kan det noteras att flera av författarna lyckas förhållandevis väl, givet det begränsade utrymme de har till sitt förfogande, med att lyfta fram vissa till synes centrala aspekter av olika föreställningar som omhuldas under historiens lopp angående vad det lite mer konkret kan tänkas innebära att äga och utöva olika dygder, liksom med att på ett begripligt sätt åtminstone antyda något om de olika dygdernas eventuella relevans för oss idag. Ordentligt på tok i dessa avseenden går det egentligen bara i Sven-Eric Liedmans fall. Liedman, vars bidrag handlar om (praktisk) *klokhet*, förmår helt enkelt inte begränsa sig i den utsträckning som formatet kräver. På 16 sidor försöker han sig på att först säga något "om ordet 'klok' som sådant och om dess motsvarigheter på en rad andra språk" (s. 28), och därefter att skildra själva begreppets västerländska historia – en skildring i vilken Platon, Aristoteles, Thomas ab Aquino, Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, David Hume, Immanuel Kant, Henri de Saint-Simon, Auguste Comte, Karl Marx, John Stuart Mill, Karl Popper, Alasdair MacIntyre, Martha Nussbaum, Jürgen Habermas och Paul Ricoeur alla svyschar förbi i en svindlande hastighet – för att till sist landa i slutsatsen att man kan "hävda att social kompetens och medborgarkompetens tillsammans utgör ett nutida, [genom EU-rekommendationer] politiskt sanktionerat begrepp om det som tidigare kallades klokhet" (s. 42). Eftersom i stort sett ingenting substantiellt kommer fram i den snabba genomgången av alla de filosofer som räknas upp ovan, och inte heller i den väldigt kortfattade beskrivningen av vad de här EU-idealen om social kompetens och medborgarkompetens egentligen går ut på, så blir slutsatsen att de senare "tillsammans utgör ett nutida ... begrepp om det som tidigare kallades klokhet" omöjlig att riktigt förstå eller ta ställning till i ljuset av Liedmans uppsats.

3. Men lyckas antologin med att "väcka tankar kring" frågan om "*Vari ... dygdebegreppets förnyade attraktionskraft*" ligger? I viss utsträckning, i alla fall, så gör den väl det. I så måtto som författarna har rätt i att det finns ett flertal traditionella dygder som är av betydelse även för oss idag, så framstår ju till exempel det samtida intresset för dygdebegreppet – för att nå en djupare förståelse av dygdernas inneboende natur – som fullt begripligt och viktigt. Vidare väcker väl de bidrag som är ägnade åt dygder, vars nutida relevans tycks mer tvivelaktig, tankar om att vi, givet att vi skulle börja lägga större vikt i samhället vid utvecklandet av dygder, trots allt måste vara noga med att inte uppmuntra utvecklandet av precis allting som någon gång under historien räknats som en dygd;

vissa av dessa traditionella eller historiska dygder förutsätter föreställningar om tillvarons beskaffenhet som många av oss inte längre accepterar – föreställningar om klass- och könshierarkier, till exempel, eller om existensen av en Gud som kräver blind åttlydnad. Detta har förvisso inte på något direkt sätt att göra med frågan om ”*Vari dygdebegreppets ... förnyade attraktionskraft*” ligger, men är åtminstone nära relaterat till det förnyade intresset för dygder och laster.

4. Jag har emellertid flera reservationer mot *Dygdernas renässans*. Här skall jag begränsa mig till att ta upp två av dessa.

Till att börja med, så ger antologin lätt upphov till ett intryck hos läsaren av att det förvisso finns ett nyvaknat intresse bland forskare för dygdebegreppet, men att ingen riktigt har brytt sig om att fundera på om det finns något egentligt behov idag av de saker som traditionellt har uppfattats som dygder (rättvisa, mod, måttfullhet, klokhet, och så vidare); det vill säga de saker vilka man förväntar sig skall falla in under ett rimligt dygdebegrepp. Men detta är ju fullständigt felaktigt. Det finns numer en oerhört omfattande litteratur om såväl dygdeteori i allmänhet som olika mer specifika dygder – inklusive de flesta som tas upp i *Dygdernas renässans* – och i denna litteratur finns exempel både på författare som anlägger ett framför allt historiskt perspektiv och på sådana som koncentrerar sig framför allt på nutiden, liksom en stor grupp som försöker få med båda dessa perspektiv. Denna litteratur är dock i det närmaste helt frånvarande i antologin. Om detta beror på att man inte haft möjlighet att sätta sig in i den, eller att man fann den så bristfällig att det inte var mödan värt att diskutera, kritisera eller ens hänvisa till den, eller på någonting annat, kan jag inte svara på. Men det sätter hela projektet i en lite märklig dager.

Givet vad man enligt redaktörerna vill åstadkomma med antologin, så är det vidare någonting väldigt olyckligt över det stora utrymme som i de flesta bidrag ägnas åt att redogöra för vad det under olika perioder av den förmoderna historien mer konkret eller substantiellt har ansetts innebära att utöva olika dygder. Detta är olyckligt eftersom det naturligtvis inte finns någon som idag intresserar för dygdeteori som på fullt allvar tänker sig att det skulle finnas något samtida behov av att utöva till exempel mod, måttfullhet och rättvisa *på exakt de sätt* som det kanske fanns under en viss period av antiken, medeltiden eller någon gång på 1500- och 1600-talen. Att försöka väcka tankar kring det förnyade intresset för dygdebegreppet genom den typen av historiska genomgångar förefaller väldigt långsökt jämfört med att på ett ordentligt sätt lyfta fram exempel på områden i vår samtid där begrepp som mod (liksom feghet och dumdrighet), måttfullhet (måttlöshet, girig-

het), rättvisa (orättvisa), och så vidare, verkligt används eller framstår som tydligt relevanta. Att komma på sådana exempel tar inte lång tid. Tänk bara på sådana saker som den feighet – ofta i kombination med måttlöshet och grymhet – som utmärker det anonyma näthatet, och på modet hos många av dem som står upp emot det; på den girighet och orättvisa som utmärker företagsledare och politiker som ger sig själva bonusar och/eller pensionsvillkor som vi andra bara kan drömma om; på den grad av måttfullhet som krävs för att undvika ohälsa, att dra på sig stora skulder, med mera; eller för den delen på hur våra vänskapsrelationer förändras – både på gott och ont, efter vad det verkar – i takt med vår ökade användning av olika sociala medier. I ljuset av sådana exempel framstår det knappast som särskilt märkvärdigt att det också finns ett ökat intresse för den inneboende naturen hos dessa egenskaper. Givetvis kan man söka sig bakåt i historien för att se om man där kan finna viktiga komponenter av en rimlig dygdeteori, det vill säga komponenter av en rimlig redogörelse för just dygdernas inneboende natur. Detta är också vad väldigt många dygdeteoretiker har gjort – det finns ju en utbredd debatt mellan dem som menar att vi kan finna flera avgörande komponenter redan hos Aristoteles och dem som i stället försvarar en dygdeteori som mer påminner om vad vi finner hos till exempel Hume, hos Kant, eller hos Nietzsche (en debatt av vilken man för övrigt inte märker ett spår i antologin). Men, återigen, vad vi inte finner är försök att hävda att vi idag med hull och hår skulle ta över någon av de mer konkreta eller substantiella föreställningar om vad det innebär att utöva olika dygder som dessa tänkare försvarade.

5. På grund av dessa, enligt min mening tämligen allvarliga, reservationer (och även på grund av andra, mindre reservationer som jag har utelämnat här), så har jag svårt att känna den entusiasm över *Dygdernas renässans* som jag egentligen skulle vilja göra. En bra antologi om dygder och laster på svenska vore väldigt välkommen. Tyvärr får vi dock vänta ytterligare en tid på detta.²

FRANS SVENSSON

²Jag vill tacka Jens Johansson och Hans Mathlein för att de tog sig tid att läsa och kommentera ett tidigare utkast till denna recension. De bidrog båda med flera hjälpsamma synpunkter.